

Geopolitička paradigma u savremenom svijetu

Mirela Imširović

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Vrijeme predstavlja jedan od važnijih faktora u definiranju pravaca kretanja u geopolitici. Gledano unutar okvira od 1949. do 2019. godine možemo slijediti dva pristupa u formiranju geopolitičke paradigme. Prvi pristup, tok Hladnog rata i dešavanja poslije njegovog završetka sa promjenama koje će uslijediti, dok je drugi pristup, Hladni rat se još uvijek nije završio, samo se njegova tačka žarišta pomjerila na drugi teritorij djelovanja geografski, ali i strukturološki – geopolitički. U ovom radu je kroz analizu važnih događaja savremenog svijeta predstavljen nastanak i formiranje jedne geopolitičke paradigme ili modela. Predloženi geopolitički model u ovom radu predstavlja primjer postavljanja događaja u prizmu modela te daje mogućnost predviđanja njenog djelovanja i društveno političkih očekivanja.

Ključne riječi: Hladni rat, bipolarizam, ravnoteža sile, Evropa kao objekat međunarodnih odnosa, unipolarizam, geopolitika.

Uvod

Posmatranje strukture geopolitičke paradigme zahtjeva duboku i detaljnu analizu uzimajući u obzir političku geografiju i međunarodne odnose. Svakako, i međunarodni odnosi i politička geografija su dio slagalice, koji nam potpomaže u boljem razumijevanju geopolitičkih struktura i dešavanja, ali nikako ključna tačka polazišta.

S obzirom na obuhvatnost i djelovanje i nema baš smisla pokušavati ustanoviti definiciju koju bi prihvatili svi stručnjaci. Dovoljno je da predstavimo dva posebna shvatanja geopolitike. Prvi bi bio geografski budući da se služi geografskim opisom, metaforama i etiketama kao što su “željezna vrata”, “treći svijet” i/ili “država – bauk”, geopolitka je za mnoge pouzdan vodič kroz globalni pejzaž. Na drugom mjestu pažnju možemo usmjeriti na funkciju geopolitike kao intelektualne discipline i sveopće prakse. To znači, umjesto da pretpostavimo da etikete kao što su “željezna zavjesa” i “osovina zla” imaju izvjesnu heurističku vrijednost, mi se bavimo pitanjima kako one generiraju posebna tumačenja određenih oblasti, zajednica i pripadajućih identiteta.¹ Klasična geopolitika je fokusirana na strukturalne, međunarodne ili strateške nivoe, a u okviru ovog šireg aspekta to uključuje proučavanje uticaja određenih geografskih karakteristika, kao što su položaji i lokacije država i regiona, resursi, udaljenost, topografija, oblici i veličine, i slično, na vanjske politike i ponašanja država kao pomoć i kao izvor za teoriju. Nasuprot tome, politička geografija je lokalna i domaća naglašavajući uticaj sličnih geografskih obilježja, ali na politike i ponašanja uglavnom unutar lokalnih političkih granica država. Određena pitanja u ovim suprotnim pravcima se preklapaju, kao što su imigracija, zagađenje, nasilje, biznis i transport, ali ovo preklapanje ne bi trebalo da negira opšte razlike.² Da bismo razumjeli, šta je to geopolitička paradigma potrebno je da definiramo prije svega šta je to teorija, te razumijemo razliku između teorije – paradigme / modela u geopolitici. Teorija i model se razlikuju, prva, teorija je dio drugog, modela. Teorije su samo jednostavne rečenice vjerovatnosti, sastavljene kao *ako – potom* izjave. Ako država zauzme

¹ Klaus, Dodds, *Geopolitika*, TKD Šahinpašić / BTC Šahinpašić u dogovoru sa Oxford University Press, Sarajevo / Zagreb 2009., str. 4–5.

² Phil, Kelly, *Klasična geopolitika, Novi analitički model*, SAD: Stanford University Press, 2016., str. 10–18.

centralnu poziciju, ova lokacija može da pruži toj državi određene prednosti i određene nedostatke. Na putu da što preciznije pojasni sveobuhvatnost teorija Phil Kelly navodi klasični tekst Doughertyja i Pfaltzgrafta: "Teorija postavlja sistematski pogled na fenomene tako što predstavlja niz propozicija ili hipoteza koje preciziraju odnose između varijabli, kako bi se prezentirala objašnjenja i predvidjela pojava". Stephen van Evera: "Teorije predstavljaju opće izjave koje opisuju i objašnjavaju uzroke ili efekte klasa pojava".³ Teorija nije ništa drugo nego puka rečenica koja povezuje dva elementa u predviđanju vjerovatnoće. Nasuprot tome, model se koristi šire, kompletan je, ali pasivan paket pretpostavki, koncepata i teorija, koji su svi umotani u zajedničku definiciju. Ovaj model – kao – kontejner uključuje sve ono što nam nudi klasična geopolitika. Dakle, govorimo o totalnom geopolitičkom modelu, ali i o odvojenim teorijama (sa pretpostavkama i konceptima) koje odgovaraju geopolitičkoj definiciji, a sve su dio veće kolekcije korpa. Upotreba teorije i modela od strane naučnika često zbunjuje čitatelja. Dakle, teorija se pojavljuje kao puka rečenica vjerovatno i modela kao pasivni kontejner za povezane pretpostavke i koncepta – teorije. Prije nego što navedemo teorijske kategorije za montažu u geopolitički model valja nam istaknuti da ne smijemo zaboraviti da geopolitika kao posebno osjetljiva znanstvena disciplina koja multidisciplinarno vrednuje prostor, posjeduje zavodljiv potencijal koji pojedince i društvene pokrete može uputiti na stranputicu, pa da povjeruju kako u svojim rukama drže ključ koji otključava vrata konačne istine. Upravo Karl Popper će je vidjeti kao takvu te je i prozreti kao pokušaj fašizma da "nametne svoju viziju 'idealnog poretka'".⁴

Možemo primijeniti pet teorijskih kategorija za montažu u geopolitički model / paradigmu: *Jezgra – periferija i druge dihotomije*: heartland, rimland, containment, imperialjalne teze, normativni i alternativni procesi, teza zavisnosti, okeanski ciklusi / kretanje na zapadu civilizacija / doba Pacifika, panregije, američki izolacionizam, sukob civilizacija.

Ključni geopolitički regioni i mjesta: ravnoteža moći, šahovske ploče, lomovi, stanja vezivanja, teza o povezivanju, zone konvergencije, Monroova doktrina, balansiranje na obali, okruženje, geostrategije, sfere

³ Ibid., str. 18–45.

⁴ Nerzuk, Ćurak, *Geopolitika kao sudbina, Slučaj Bosna: Postmodernistički ogled o perifernoj zemlji*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002., str. 40.

uticaja, ključne lokacije / teorija pozicione nadmoći; camino del sol / pentagonalna teza / ekvatorijalni paradoks, asimetrična stanja, balansne države / bandvagoning i balansiranje, ključne nacije, stanja pufera, intermarijum, zemlje mostova / države i regioni, države nadvratnika, velika igra, tačke gušenja. *Granice (and frontiers)*⁵: granične teze, zaključane na zemlji, prirodne / harmonijske / ravnotežne granice, organske granice, irredentizam, teze granica – uzroka – ratova, zaraza ili difuzija preko granica, teorije pada – domina / polja i povezivanja, integracija / globalizacija. *Prostori*: svjesnost prostora / majstorstvo prostora, zavisnost od zemlje / teorija emancipacije, očigledna sudbina, autarkija, akcijski prostor, teza o slabljenju na daljinu, morska sila / snaga kopna, komunikacijske morske trake, demografija, zatvoreni prostori. *Dodatni concepti – teorije*: oblik i veličina regije, hidrauličko carstvo / despotizam, fluvijalni zakoni, prirodni i energetske resursi, ekološki determinizam / mogućnosti, katastrofalni okolišni događaji, izazov i odgovor, petropolitika, klimatske teorije, oružana stanja.⁶ *Primjene (applications)*⁷ modela leže upravo u korisnosti teorija, u njihovom doprinosu uvidima koji mogu pomoći u dubljem tumačenju događaja i politika u stvarnom međunarodnom okruženju, kako u historijskim tako i u savremenim slučajevima u regionalnim i strateškim oblastima. Kako bi se pružila što veća pomoć u primjeni teorije na događaj, potrebno je razmatrati četiri sljedeća prijedloga u toku obrade:

Prvo, pažljivo ispitati odabrani događaj. Jesmo li sastavili sve dijelove događaja? Možemo li pratiti njegovu evoluciju kao događaj – prošlost, sadašnjost i budućnost? Da li postoje dijelovi koji nisu povezani ili nedostaju? Možemo li povezati ili pronaći ove dijelove koji nedostaju?

Drugo, zatvaramo teoriju koju smo odabrali. Da li nam je teorija jasna? Ukoliko nije, pokušajmo je pojasniti. U kojim situacijama se može

⁵ Kelly, *Klasična geopolitika, Novi analitički model*, SAD: Stanford University Press, 2016., str. 18–45. Originalan naslov u knjizi glasi: *Borders and frontiers*. Prijevod obiju riječi je identičan, granice. U bosanskom jeziku je teško napraviti terminološku distinkciju, pa sam ova dva termina prinuđena svesti pod jedan naš termin *granice*. Dostupno na stranici <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/frontier?q=frontiers>>, preuzeto, 09. 06. 2019.

⁶ Ibid., str. 18–45.

⁷ Ibid., str. 18–45. Prijevod riječi je odabran na osnovu pojašnjenja razumijevanja pojma Kembridž online rječnika stranih riječi. Dostupno na stranici <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/application?q=applications>>, preuzeto, 08. 06. 2019.

primijeniti? Koliko je to relevantno za naše razumijevanje? Postoje li druge teorije koje bi mogle predstavljati bolje poklapanje? Da li postoji nekoliko teorija koje se mogu koristiti zajedno za više razumijevanja?

Treće, da li teorija izgleda da odgovara događaju? Da li smatramo da smo stekli uvid u povezivanje teorije sa događajem? Koliko su ti uvidi veliki – uski ili ekspanzivniji? Da li znamo više o tom događaju tako što smo odabrali teoriju? Postoje li druge teorije koje bi mogle pomoći da se proširi naše viđenje?

Četvrto, bitno je odabrati ispravnu teoriju.⁸

Struktura međunarodnih odnosa nakon završetka Drugog svjetskog rata uslijedila je podjeli na dva pola. Dominantna uloga ističe se u odnosima i rivalitetu između dvije velike sile, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Bipolarna struktura se odnosi na uslov postojanja dva pola u raspodjeli moći u međunarodnoj politici.⁹ Hladni rat bio je u središtu svjetske politike četrdeset pet godina. Dominirao je između dvije supersile tog vremena, Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza. Jedna od karakteristika Hladnog rata je oblikovanje vanjske politike, ali i domaće politike većine drugih zemalja širom svijeta.¹⁰ Kraj Hladnog rata i pad Sovjetskog Saveza (ukoliko polazimo od toga da se Hladni rat završio) stavio je pred Sjedinjene Američke Države probleme svjetske reorganizacije i kreiranja novih geopolitičkih strategija. Pobjeda u utrci naoružanja i položaj Sjedinjenih Američkih Država u novom svijetu postali su odlični preduslovi za formiranje jednog polariteta sa dominantnom silom, kao što su Sjedinjene Američke Države, koje imaju najjaču vojsku, ekonomiju i diplomatiju u svijetu. Samim završetkom Hladnog rata i raspadom bipolarnog sistema Sjedinjene Američke Države ostale su super sila u svijetu.

Rušenjem Berlinskog zida otvorio se prostor novim geopolitičkim zadacima i principima.¹¹ Sjedinjene Američke Države danas uživaju

⁸ Ibid., str. 136–166.

⁹ Kenneth N., Waltz, *The Stability of a Bipolar World*, Cambridge, American Academy of Arts & Sciences, JSTOR, Source: Daedalus, Vol. 93, No. 3, Population, Prediction, Conflict, Existentialism (Summer, 1964), 2011., str. 881–909.

¹⁰ Melvyn P., Leffler and David S., Painter, *Origins of the cold war, An international History*, New York and London Routledge, 2005., str. 1.

¹¹ Roman Vladimirovich Penkovtsev, “Main guidelines of US foreign policy in a post-bipolar world”, Russia, *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, Federal University, Kazan, 2016., str. 133.

položaj neuporedive vojne snage i veliki ekonomski i politički uticaj. SAD teži da uspostavi ravnotežu moći koja se oslanja na zalaganje za slobodu ljudi. U svijetu koji je siguran ljudi će imati tu slobodu.¹² Dok s jedne strane Sjedinjene Američke Države sebe pozicioniraju kao super silu i zemlju lidera u svjetskom sistemu, s druge strane dolazi do izražaja veliki rast i napredak Kine kao potencijalne super sile koja bi parirala SAD-u. Pored nezapamćenog i naglog jačanja, ekonomski i vojno, Kina je objavila svoj najveći projekat u historiji do sada, Inicijativa Pojas i Put.¹³ U okviru ove Inicijative Kina je razvila projekat 16+1 saradnja, šesnaest zemalja Balkana + Kina. Šesnaest zemalja CESEE-a¹⁴ su Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka Republika, Estonija, Mađarska, Letonija, Litvanija, Makedonija, Crna Gora, Poljska, Rumunija, Srbija, Slovenija i Slovačka.¹⁵ Evropi je predstavljena Inicijativa na samitu u Beogradu. U septembru 2012. godine Kina je formirala partnerstvo osnivanjem posebnog sekretarijata za saradnju sa grupom od 16 zemalja kroz Ministarstvo vanjskih poslova Kine na čelu sa kineskim zamjenikom ministra vanjskih poslova. U narednim godinama platforma 16 + 1 je napredovala kroz godišnje skupove šefova vlada, kroz forume koji su održani u Bukureštu 2013., u Beogradu 2014., u Suzhou 2015. i u Rigi 2016. godine i niz pratećih i stručnih skupova, gdje je saradnja

¹² *The National Security Strategy of The United States Of America*, The White House, Washington, 2002. Dostupno na: <<http://nssarchive.us>>. Preuzeto, 18. 06. 2019.

¹³ Inicijativa Pojas i Put je prvi put objavljena u govoru koji je održao predsjednik Kine Xi Jinping 2013. godine. Pokretanje i ekonomskog pojasa puta svile i pomorskog puta svile, XXI st., razvoja infrastrukture i investicionih inicijativa koje će se protezati od istočne Azije do Evrope nazvan je “Belt and Road Initiative (BRI)” (na kineskom jeziku: yi dai, yi lu 一帶一路), ali ponekad poznat i kao Novi put svile, jedan je od najambicioznijih infrastrukturnih projekata ikada koncipiranih. Dostupno na: <<https://www.cfr.org/backgroundunder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>>. Preuzeto, 18. 06. 2019.

¹⁴ CESEE – *Central, East and Southeast Europe*, je projekat u kontekstu Inicijative Pojas i Put “Belt and Road (BRI)”. Ključna karakteristika angažmana Kine u CESEE-u je osmišljavanje eksperimentalnog i inovativnog pristupa, pokazanog u uspostavljanju institucionalnog mehanizma za saradnju sa grupom od 16 zemalja CESEE (16 + 1).

¹⁵ Anastas, Vangeli, *China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative*, China: Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences, 2017., str. 103–104. Dostupno na: <http://en.iwep.org.cn/papers/papers_papers/201711/W020171109368344080971.pdf>. Preuzeto, 16. 06. 2019.

proširena i produbljena.¹⁶ Nekoliko zemalja Balkana, kao što su Srbija i Bosna i Hercegovina, predstavljaju jednu od ključnih teritorija u Evropi zbog svoje geografske pozicije, vezu između Evrope i Azije, ali i zbog svoje neuvrštenosti u saveze NATO, EU gdje bi njihov status bio definiran u skladu sa regionalnim geopolitičkim principima. Upravo ovakva pozicija od Balkana odnosno dviju ključnih zemalja Srbije, Bosne i Hercegovine napravila je idealno tlo za geopolitičke razmjere i promjene u svjetskom sistemu. Da li će Balkan, kao poveznica ili zid uticati na Evropu, biti žarište novih svjetskih odluka i promjena u formiranju novih paradigmi u svijetu novog svjetskog poretka u budućnosti ili to već i jeste?

Kraj Drugog svjetskog rata i Hladni rat kao model mira

Drugi svjetski rat je bio najveći oružani sukob kojeg svijet nije vidio do tada. Borba za prevlast, teritorij, dokazivanje tehnološko-oružane razvijenosti i dominacija bili su ključni faktori u definiranju međunarodnih odnosa i postavljanju globalnih paradigmi¹⁷. Novi međunarodni poredak prošao je kroz Prvi svjetski rat, ali nije bio završen ili u najmanju ruku nije bio definiran tako da osigura vodeće pozicije

¹⁶ Anastas, Vangeli, *China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative*, China: Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences, 2017., str. 109.

Dostupno na: <http://en.iwep.org.cn/papers/papers_papers/201711/Wo20171109368344080971.pdf>. Preuzeto, 16. 06. 2019.

¹⁷ Riječ paradigma je korištena na mjestu riječi model. U slučaju geopolitike u ovom radu, kao model poretka svjetskog ustrojstva. Značenje riječi paradigma u Oxford online rječniku: Tipičan primjer ili uzorak nečega: 1. paradigma za studente da kopiraju, 2. rat je bio paradigma destruktivne strane ljudske prirode; Skup svih različitih oblika riječi paradigma glagola.

Dostupno na:<<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/paradigm>>, preuzeto, 15. 06. 2019. Značenje iz Cambridge online rječnika: Model nečega, ili vrlo jasan i tipičan primjer nečega. Sinonim je riječ model. Dostupno na:< <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/paradigm>>, preuzeto, 14. 06. 2019. U rječniku, *The Oxford Dictionary of Literary Terms*, Chris Baldick, Oxford University Press, Oxford 1990.: U opštem smislu, uzorak ili model u kojem je neki kvalitet ili odnos ilustriran u najčistijem obliku; Dostupno na: <https://books.google.ba/books?id=mpos9GgrafUC&pg=PA246&lpg=PA246&dq=what+is+paradigm+in+oxford+dictionary&source=bl&ots=aDTbor4BjD&sig=ACfU3U139jlyO7WLCO_taVhKdqPIAiHyug&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjnjPGT47iAhWKmIsKHfkbA4QQ6AEwFXoECAwQAQ#v=onepage&q=what%20is%20paradigm%20in%20oxford%20dictionary&f=false>, preuzeto, 15. 06. 2019.

vladajućim silama u svijetu. Zemlje naučene, iz Prvog svjetskog rata, da najjači vlada dominacijom i opstaje, borile su se za svoje položaje u Drugom svjetskom ratu. Iz događaja Drugog svjetskog rata možemo danas mnogo toga naučiti, ne samo o tehnološkoj razvijenosti oružja i njegovoj moći već i o vojnoj pripravnosti, globalnoj strategiji i kombinovanim operacijama u koalicijom ratu protiv fašizma.¹⁸ U vođenju Drugog svjetskog rata možemo sa sigurnošću reći da je podjela, koja je uslijedila, bila očigledna, na jednoj strani je bio rat u Evropi, a na drugoj rat na Pacifiku. Prije napada na Pearl Harbor predsjednik Franklin D. Roosevelt i američki vojni naučnici su se složili sa Velikom Britanijom, da je Njemačka najmoćniji i najopasniji neprijatelj, te da Sile osovine moraju biti prve poražene.¹⁹

Prvi svjetski rat je ostavio nerazriješeno pitanje ko će dominirati Evropom. Dislokacije uzrokovane ratom postavile su osnove za kolaps demokratskih institucija te je time i postavljena pozornica za drugi pokušaj osvajanja od strane Njemačke.²⁰ Čini se da je u samom ratu ishod podjele svijeta na dvije strane bio vrlo očit, ali koje su to dvije strane definiralo se tek kasnije samim završetkom rata i početkom Hladnog rata. Po završetku Drugog svjetskog rata došlo je do podjele Evrope na Istočnu i Zapadnu zbog različitih ideoloških i političkih ciljeva što je uslijedilo i Hladnim ratom. Istočna Evropa pala je pod dominaciju Sovjetskog Saveza. Dvanaest država s obje strane Atlantskog okeana osnovale su, 1949. godine Organizaciju Sjevernoatlantskog ugovora, kako bi se mogle nositi s rizikom od širenja sovjetske kontrole iz Istočne Evrope na ostale dijelove kontinenta. Marshallovim planom u periodu od 1947. do 1952. godine osigurana su sredstva za stabiliziranje privrede Zapadne Evrope. NATO kao politički i vojni savez garantira kolektivnu sigurnost u slučaju bilo kakve agresije. NATO je osiguravao i sigurno okruženje u kojem se nesmetano mogla razvijati demokratija

¹⁸ The U. S. Army Campaigns of World War II: *A Brief History*, Center of Military History United States Army, Washington, D. C., 1992., str. 1. Dostupno na: <https://history.army.mil/html/books/072/72-2/CMH_Pub_72-2.pdf>, preuzeto, 12. 06. 2019.

¹⁹ The U. S. Army Campaigns of World War II: *A Brief History*, Center of Military History United States Army, Washington, D. C., 1992., str. 1. Dostupno na: <https://history.army.mil/html/books/072/72-2/CMH_Pub_72-2.pdf>, preuzeto, 12. 06. 2019.

²⁰ The U. S. Army Campaigns of World War II: *A Brief History*, Center of Military History United States Army, Washington, D. C., 1992., str. 1. Dostupno na: <https://history.army.mil/html/books/072/72-2/CMH_Pub_72-2.pdf>, preuzeto, 12. 06. 2019.

i unaprijediti privreda. Tadašnji američki predsjednik Harry S. Truman je rekao da su i Marshallov plan i NATO, dvije polovice istog oraha. Članice NATO saveza obavezale su se na međusobnu odbranu u slučaju vojne agresije na bilo koju od njih. Uključivanjem Sjeverne Amerike u odbranu Zapadne Evrope Savez je pokazao da nijedan pokušaj primjene političke i vojne sile protiv Zapadne Evrope neće voditi uspjehu. Uloga i svrha NATO saveza prvenstveno je definirana iz prijetnje koje je predstavljao Sovjetski Savez.²¹

Dva su značajna događaja uticala na nastanak i definiranje Hladnog rata koji je svijet podijelio na Istok i Zapad te time stvorio jednu novu bipolarnu paradigmu postojanja država u međunarodnim odnosima. Prvi događaj je bacanje atomskih bombi na Japan u avgustu 1945. god., od strane Sjedinjenih Američkih Država. Upravo u vrijeme izvršenja akcije Truman je u svojoj blagovaonici tokom ručka objavio: "Upravo smo bacili novu bombu na Japan koja ima više snage od dvadeset hiljada tona TNT-a. To je bio izvanredan uspjeh!" (Hasegawa, 2005: 180). Ovom akcijom Sjedinjene Američke Države su predstavile svijetu novu super silu i zemlju lidera u budućnosti na globalnom nivou. Ključna tačka u Trumanovoj pripremljenoj poruci o bacanju atomskih bombi bila je i referenca na napad Japana na Pearl Harbor.²² SAD je pokazala tehnološko-vojnu moć i sposobnost cijelom svijetu, ali ponajprije Sovjetskom Savezu. Dokazavši svoju supermoć, bilo je jasno ko je sljedeća super sila i vodič svijeta. Drugi događaj, koji je slijedio kao posljedica ili predpriprema je potpisivanje NATO savezništva, čime je SAD stvorila novu šah mat poziciju za neprijateljevu reakciju. Time je bilo jasno da Sovjetski Savez zaustavlja svoje aktivnosti, ali svakako smatrajući sebe super silom koja može da parira Sjedinjenim Američkim Državama i u atomskom naoružanju. Nova paradigma bipolarnog poretka je stvorena i veoma vješto definirana od strane super sila. Berlin, nekad prijestonica moćne države, postao je granica dva nova bloka. S jedne strane zida nalazila se zapadna liberalna demokratija, s druge strane komunizam. Kroz Njemačku, Berlin, napravljen je granični prelaz Istoka i Zapada. Nastao je Hladni rat. Novi poredak je pružio priliku razvoju

²¹ NATO u XXI st., Public Diplomacy Division, Belgium, 2004. Dostupno na: < <https://www.nato.int/> >. Preuzeto, 15. 06. 2019., str. 6–8.

²² Tsuyoshi, Hasegawa, *Racing the Enemy, Stalin, Truman, and the surrenderor Japan*, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2005., str. 181.

mira u svijetu. Berlin je zauzimaao posebno mjesto tokom Hladnog rata u američkoj politici što je potvrdilo vezu sa Njemačkom nakon Drugog svjetskog rata, nakon poraza saveznika nacističke Njemačke. Njemačka je podijeljena u četiri zone savezničkog uticaja kojima upravljaju Sjedinjene Američke Države, Francuska, Velika Britanija i Sovjetski Savez. Podjela je dizajnirana tako da garantira mirovnu obnovu. Upravo ovakva podjela je proizvela stvaranje Hladnog rata koji je nastao između saveznika NATO-a i Sovjetskog Saveza i zemalja istočnog bloka Varšavskog pakta. Ovakvo oblikovanje proizvelo je bipolarni svijet. Njemačka je bila podijeljena na SR Njemačku i Istočnu Njemačku, a granica je prolazila kroz Berlin. Berlin je postao zarišna tačka Hladnog rata, konfrontacija, vojnih okupacija i kulturne povezanosti.²³ Fizičko prisustvo Berlinskog zida uvijek je podsjećalo na svoju simboličku moć.

Objekat međunarodnih odnosa u geopolitičkom modelu

S obzirom na mogućnost promatranja događaja na geopolitičkom nivou u svijetu kroz širok spektar struktura i modela, paradigma koja daje najširu – *ptičiju perspektivu* – jeste paradigma: multipolarni, bipolarni i unipolarni organizacioni sistem svijeta. U okviru godina od 1945. do 2019. fokus u ovoj paradigmi će biti na bipolarnom predlošku i dijelom na unipolarnom – sa predloškom razvoja u novi bipolarni sistem u budućnosti – s ciljem balansiranja moći, radi očuvanja mira u svijetu. S obzirom na važnost Evrope na svjetskoj sceni potpisivanjem NATO Saveza 1949. godine Evropa u političkoj geografiji²⁴ zauzima ključno mjesto. Kroz dva svjetska rata, te poslije kroz Hladni rat, predstavljala je objekat definiranja međunarodnih odnosa i super sila (SAD i SSSR). Britanija i Francuska su bile suparnice u XVII i XVIII stoljeću. Na prelazu dvadesetog stoljeća, Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Japan i

²³ Paul M., Farber, *Boundaries of Freedom: An American History of the Berlin Wall*, Michigan: A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (American Culture) in the University of Michigan, 2013., str. 9–10.

²⁴ Politička geografija kao pojam se pojavljuje 1980. i 1990. godine u velikom broju političko-geografskih radova koji su bili dijelom pokrenuti političkim promjenama koje su se dešavale u tom periodu. U online Oxford rječniku upisano je značenje: Način na koji je svijet podijeljen na različite zemlje, posebno kao predmet istraživanja. Dostupno na: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/political-geography>, preuzeto, 17. 06. 2019.

SAD su dominirale multipolarnom međunarodnom scenom. U drugoj polovini XX st., Hladni rat je formirao bipolarni okvir u kojem su SAD i SSSR posjedovale ogromnu većinu političkog, vojnog, ekonomskog i kulturnog uticaja na međunarodnim i regionalnim nivoima. U ovom bipolarnom sistemu, Zapad i kapitalističke države su pale pod sigurnosni kišobran SAD-a, dok su se komunističke države udružile oko SSSR-a. NATO i Varšavski paktovi, sigurnosni savezi nisu, međutim, uključivali Pokret nesvrstanih. Strogo govoreći, današnji međunarodni sistem ne pokazuje jasnu konfiguraciju unipolarnih supersila. Štaviše, on pokazuje međusobnu zavisnost država. Zapravo, savremeni trendovi su već počeli prelazak iz unipolarnog sistema SAD-a, kao globalnim hegemonim, do bipolarnog sistema sa Kinom. Tržišta u razvoju u Aziji, Africi i Latinskoj Americi formiraju regionalne države i institucije koje utiču na zajednički angažman u međunarodnom sistemu. Širi uticaj porodice ili organizacija Ujedinjenih nacija i raznih regionalnih i subregionalnih institucionalnih aranžmana, koji nastaju i mogu povećati uticaj lokalnih interesa, kako se globalizacija intenzivira. Razne nevladine organizacije, multinacionalne korporacije i filantropske fondacije postale su novi izvori finansiranja ideja.²⁵

U razdoblju od 1945. do 2019. godine nekolicina događaja je igrala značajnu ulogu na međunarodnom planu. Događaji su dešavanja koja su uticala na organizaciju i promjenu. Fokusirat ćemo se na četiri najznačajnija događaja koja su uticala na formiranje bipolarnog svijeta, nastanak Hladnog rata te formiranje unipolarnog svijeta i nastanak ponovnog vjerovatno bipolarnog svijeta u budućnosti uz balansiranje novih super sila. Četiri događaja koja su organizovala i još uvijek organizuju svjetski poredak i novi svjetski poredak su:

Prvi, bacanje bombi na Japan. Sama bomba je pojačavala sovjetsko-američko nepovjerenje. Amerikanci i Britanci su tajno razvili oružje za upotrebu protiv Njemačke, ali nacizam se predao prije nego što je bio spreman. Projekat Manhattan nije bio dovoljno tajan. Sovjetska inteligencija otkrila je mnogo toga o bombama putem špijunaže. Uloženi su odvojeni i uspješni sovjetski naponi da se prodre u sigurnost u Los Alamosu, gdje je bomba bila sačinjena. Činjenica da je Staljin izveo veliku operaciju da bi špijunirao svoje saveznike usred rata još je jedan

²⁵ IDEAZ, *From Unipolar To Multipolar, The Remaking of Global Hegemony*, editor Ian Boxill, Centre for Tourism & Policy Research, Kingston Jamaica, 2014., str. 11–24.

snažan pokazatelj njegovog nepovjerenja u njih. Naposljetku, bacanje atomskih bombi na Japan predstavljao je i dokaz super moći. Od trenutka kada je SAD bacila atomske bombe 1945. god., u svijetu se znalo ko je super sila. Poslije ovog događaja pregovaranje je bilo jednostavno. Svi su željeli održati mir. Ruzvelt i Čerčil su predvidjeli poslijeratnu nagodbu, kako bi uravnotežili snage i obostrano prihvatili principe. Ideja je bila da se spriječi svaki novi rat izbjegavajući greške koje su dovele do Drugog svjetskog rata: osigurala bi se saradnja među velikim super silama, oživjela bi Wilsonova liga u obliku nove organizacije Ujedinjenih nacija za kolektivnu sigurnost, i ohrabrilo bi se maksimalno moguće političko samoodređenje i ekonomska integracija, tako da uzroci rata koji su postojali vremenom nestanu. Staljin je imao drugačiju viziju: nagodba koja bi osigurala sopstvenu sigurnost i sigurnost njegove zemlje. Kapitalističko bratoubilaštvo bi zauzvrat osiguralo eventualnu sovjetsku dominaciju nad Evropom.²⁶

Drugi događaj je potpisivanje NATO sporazuma između zemalja Zapada koji garantira zemljama članicama mir i sigurnost.

Treći događaj je Berlinski zid. Njime je zvanično svijet podijeljen na istok i zapad. Znala se tačno linija razdjelnica zemalja učesnica. No, ova podjela Berlinskim zidom imala je i psihološki moment dokazivanja super sila.

Četvrti događaj kao uzrok novog bipolarnog svijeta je iz 2013. godine kada je predsjednik Kine Xi Jinping nagovijestio i predstavio do sada najveći projekat u historiji, Incijativu Pojas i Put (Bealt and Road Initiative). Ovim projektom Kina je po prvi put pokazala svijetu da je spremna da se nosi sa super silom SAD-om te sa svim ostalim zemljama svijeta i da postoji u prvoj ligi od sada ne samo u Aziji već i u Africi i Evropi.

Jugoistočna Evropa: Model novog mira

Predsjednik Kine Xi Jinping je 7. septembra 2013. godine održao govor pod nazivom *Promovisanje prijateljstva među ljudima i stvaranje bolje budućnosti* na kazahstanskom Univerzitetu Nazarbajev. Predsjednik je govorio o tradicionalnom prijateljstvu između Kine i Kazahstana i dao sveobuhvatnu razradu kineske politike dobrosusjedske i prijateljske

²⁶ John Lewis, Gaddis, *The Cold War, A new history*, New York: The Penguin Press, 2005., str. 24–25.

saradnje prema zemljama centralne Azije. On je predložio da se ruke udruže u izgradnju ekonomskog pojasa Put svile s inovativnim načinom saradnje i da ga učine velikim ciljem koji će biti od koristi ljudima u regionalnim zemljama duž rute. Najambiciozniji projekat do sada u historiji prolazi kroz zemlje Azije, Afrike i Evrope. Projekat obuhvata projekte u regijama kojima prolazi. U Evropu projekat prodire kroz zemlje zapadnog Balkana, prvenstveno Grčku, Srbiju te djelimično i Bosnu i Hercegovinu. Do sada Kina nije napravila značajnija ulaganja, osim u termoelektranu, te nije uticala značajnije u bilo kojem segmentu u Bosni i Hercegovini, dok je sa Srbijom i Grčkom drukčija situacija. S obzirom da zemlje zapadnog Balkana ne pripadaju Evropskoj Uniji, kao što je npr., Bosna i Hercegovina, otvaraju se vrata mnogim ekonomskim, političkim i drugim stranim uticajima, ne samo sa zapada, već i sa istoka. Da li će Balkan odigrati ključnu ulogu u redefiniranju svjetskog poretka u formiranju bipolarnog svijeta ili multipolarnog ostaje nam da vidimo u budućnosti. Balkan jeste na prekretnici Zapada i Istoka, nije dio Evropske Unije, ali nije ni dio Unije na Istoku. U budućnosti Balkan bi mogao biti teritorij – razdjelnica Istoka i Zapada. U ovom slučaju Balkan bi bio prostor balansiranja super sila u svijetu – Model novog mira²⁷. Ovime bi Balkan bio ponovo centar svijeta i tačna linija podjele svijeta na bipolarni sistem. Onaj bipolarni sistem za koji možemo reći da se nikada nije završio prestankom Hladnog rata, već samo prenio na drugi teritorij i dijelom promijenio ključne aktere.

Zaključak

Prilikom pristupa analizi teme potrebno je prije svega postaviti jasne granice između međunarodnih odnosa, političke geografije i geopolitike, ali svakako su sve tri potrebne da bi se uokvirila paradigma. Paradigma multipolarnog, bipolarnog i unipolarnog svjetskog poretka donosi nam pregled dešavanja u periodu od 1945. do 2019. godine sa četiri ključna događaja, bacanje atomskih bombi na Japan, te njihov stvarni efekat super moći u svijetu, potpisivanje NATO sporazuma, Berlinski zid kao granica između Zapada i Istoka, i najava Incijative Pojas i Put od strane kineskog predsjednika Xi Jinping 2013. godine. Pored ostalih događaja

²⁷ Novi mir nosi sa sobom novi poredak, novu globalizaciju, novu demokratiju, novi komunizam.

ovo su događaji koji su ostavili najveći trag i uticaj prije svega na definiranje svjetskog poretka decenijama i koji će vjerovatno uticati i na definiranje svjetskog poretka u budućnosti. Hladni rat koji je podijelio svijet na dvije strane bio je u interesu obiju strana. Služio je interesima i Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država.²⁸ Nakon završetka Hladnog rata Zapad je slavio pobjedu, SAD su preuzele vodstvo nad svijetom. Iz bipolarnog svjetskog poretka svijet je ušao u unipolarni svjetski poredak. Uloga zemlje vodiča dodijeljena je SAD-u. S druge strane pojavila se Kina, ekonomski i politički jaka toliko da se približava SAD-u. Kako bi vladale u miru ove dvije sile će svakako trebati pronalaziti kontinuirano metode i načine balansiranja moći i sile u svijetu.

Literatura

- Anastas, Vangeli: *China's Engagement with the Sixteen Countries of Central, East and Southeast Europe under the Belt and Road Initiative*, Institute of World Economics and Politics, Chinese Academy of Social Sciences, China, 2017., Dostupno na: http://en.iwep.org.cn/papers/papers_papers/201711/W020171109368344080971.pdf, preuzeto, 16. 06. 2019.
- IDEAZ, *From Unipolar To Multipolar, The Remaking of Global Hegemony*, editor Ian Boxill, Centre for Tourism & Policy Research, Kingston Jamaica, 2014.
- John Lewis, Gaddis: *The Cold War, A new history*, The Penguin Press, New York, 2005.
- Kelly, P., *Klasična geopolitika, Novi analitički model*, Stanford University Press, SAD, 2016.
- Kenneth N., Waltz: *The Stability of a Bipolar World*, American Academy of Arts & Sciences, JSTOR, Source: Daedalus, Vol. 93, No. 3, Population, Prediction, Conflict, Existentialism (Summer, 1964.), str. 881–909, Cambridge, 2011.
- Klaus, Dodds, *Geopolitika*, TKD Šahinpašić / BTC Šahinpašić u dogovoru sa Oxford University Press, Sarajevo / Zagreb 2009.
- NATO u XXI st., Public Diplomacy Division, Belgium, 2004.
- Nerzuk, Ćurak: *Geopolitika kao sudbina*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002.
- Nerzuk, Ćurak: *Izveštaj iz periferne zemlje, Gramatika geopolitike*, Nacionalna i univerzitet-ska biblioteka, Sarajevo, 2011.
- Nerzuk, Ćurak: *Rasprava o miru i ratu (geo)politika rata – geo(politika) mira – studije mira*, Biblioteka Memorija, Sarajevo / Zagreb, 2016.
- O Tuathail, Gearoid et al.: *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura nakladno-izdavački zavod, Zagreb, 2007.
- Paul M., Farber: *Boundaries of Freedom: An American History of the Berlin Wall*, A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of

²⁸ O Tuathail, Gearoid et al., *Uvod u geopolitiku*, Zagreb: Politička kultura nakladno-izdavački zavod, 2007., str. 78.

- Philosophy (American Culture) in the University of Michigan, 2013.
- Phil, Kelly: *Klasična geopolitika, Novi analitički model*, Stanford University Press, SAD, 2016.
 - Philippe Moreau, *Defarges: Geopolitički rječnik*, s francuskog prevela Irena Gluhak, Centar za politološka istraživanja, Zagreb, 2006.
 - Roman Vladimirovich, Penkovtsev: *Main guidelines of US foreign policy in a post-bipolar world*, International Journal of Humanities and Cultural Studies, Federal University, Kazan, Russia.
 - *The National Security Strategy of The United States Of America*, The White House, Washington, 2002.
 - The U. S. Army Campaigns of World War II: *A Brief History*, Center of Military History United States Army, Washington, D. C., 1992.
 - Tsuyoshi, Hasegawa: *Racing the Enemy, Stalin, Truman, and the surrenderor Japan*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2005.

Geopolitical Paradigm in the Contemporary World

Abstract

Time presents one of the more important factors in defining of the course of action in geopolitics.

Speaking within the framework from 1949 to 2019, we can follow two approaches to formation of the geopolitical paradigm. The first approach, the course of the Cold War and events following its cessation together with the changes that would have ensued, and the other approach, which claims that the Cold War is not yet over, only its hotspot has been moved to another geographical sphere of influence, structurally but also geopolitically. This paper, through the analysis of the important events of the contemporary world, aims to present the origin and formation of one geopolitical paradigm or model. The suggested geopolitical model in this paper, illustrated the example of locating event within the prism of the model, allowing the prediction of its impact and socio-political expectations.

Key words: Cold War, bipolarism, the balance of power, Europe as the object of international relations, unipolarism, geopolitics